

SKANSEN 125 FATABUREN

SKANSEN 125

FATABUREN

2016

2016

SKANSEN 125

Red. Charlotte Ahnlund Berg & Anders Carlsson

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN - Nordiska museets och Skansens årsbok - är en skatt av kulturhistoriska artiklar som har publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

NORDISKA MUSEET

SKANSEN

Fataburen 2016

Nordiska museets förlag

Box 27820

115 93 Stockholm

www.nordiskamuseet.se/förlag

www.nordiskamuseet.se/fataburen

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktörer Charlotte Ahnlund Berg och Anders Carlsson

Bildredaktör Marie Tornehave

Bildarkiv och fotograf på Skansen Marie Andersson

Bildbehandling Karolina Kristensson och Peter Segemark

Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon

Översättning Alan Crozier

Omslagets framsida Pedagogen Maja Adolphson vid Bergsmansgården. Byggnaderna där kommer från Nora bergslag i Västmanland. Foto: © Marie Andersson, Skansen.

Tryck och repro Italgraf Media AB, Stockholm, 2016

ISSN 0348 971 X

ISBN 978 91 7108 584 9

125 år på Skansen

Historier får liv

JOHN BRATTMYHR är chef för Skansen.

Skansens unika historia bygger på en människas vision och starka drivkraft att bevara vårt gemensamma kulturarv. Ett arv som Skansen, alltsedan starten 1891, har förvaltat genom att fortsätta utvecklas i samklang med uppdraget, samtiden, miljön och människorna som besöker oss. Jag tänker ofta på Artur Hazelius, på vad han gjorde i sin tid – och på vad han skulle gjort i dag. Hans livsverk Skansen har funnits i 125 år och är ett av Europas mest välbesökta museer, därmed också ett av Sveriges största besöksmål. Jag tänker på våra hus och gårdar som bildar trovärdiga sammanhållna miljöer. Varje byggnad är ett museum i sig självt, och i miljön finns en pedagog, korrekt klädd, som tar gästen till den tidsepok som huset och miljön vill förmedla. Skansen möjliggör därmed en historisk resa i autentiska miljöer.

Och jag tänker på alla berättelser i våra miljöer. Vi berättar om när Sverige var ett av världens fattigaste länder och om hur det hundra år senare var ett av de rikaste. Vi berättar om när ljuset endast var förunnat de besuttna och hundratals andra berättelser från historisk tid med koppling till vår samtid. Vi berättar för att det är viktigt med berättande och gestaltning – för att göra historien begriplig.

◀ Porträtt av Artur Hazelius. Oljemålning av Julius Kronberg 1910.
Foto: Mats Landin,
© Nordiska museet
(NMA.OO23967).

För några år sedan byggde vi ett blanktrådsnät. De telefonstolpar som var så vanliga i landskapet finns inte längre. Jag berättade för en av mina söner, då 16 år, om när varje liten by i vårt land hade en egen växeltelefonist som kopplade samman samtalen mellan land och stad. Några veckor senare frågade han om det gick för sig att han tog med sig sin gymnasieklass för att visa telefonstolparna. Jag glömmer aldrig när de under min sons guidning höll sina mobiler i ena handen och samtidigt försökte förstå hur kommunikationerna fungerat för bara några år sedan. Vi som har växt upp i en tid då tekniken förändrades ännu snabbare än under industrialiseringen kan se hur samhället förändrats in i märgen, men de som är födda med internet och en mobil i handen kan inte föreställa sig hur det var förr. Då spelar Skansen en viktig roll, inte bara för att bevara kunskap om livet förr och hur vi firade viktiga högtider, utan också för att visa hur man umgicks och levde för bara några årtionden sedan.

Ute i miljöerna finns den levande historien. Ta bagaren som bakar på gammalt vis. Man går in i den lilla butiken och ser in i själva bageriet, där ångan hänger som en tjock dimma under taket och jäser bröden innan de bakas i den gamla ugnen. Sen går man några tiotals meter och kommer till Järnhandlarens bostad som berättar om den moderna tiden, med den fantastiska moderna eldrivna spisen och den ultramoderna vattenklosetten.

På Skansen har vi arbetat fram en berättarkarta. Här kopplas tiden ihop med viktiga samhälleliga förändringar och enskilda livsöden för att visa ännu tydligare hur det var att leva förr. I Boktryckarens bostad ser man hur det unga paret sitter och korrekturläser senaste numret av tidningen *Hwad Nytt*. Det blir ett exempel på hur enskilda personer medverkade i den demokratiprocess som började växa sig stark vid den här tiden. Med berättarkartans hjälp skapar vi miljöer som är både idéhistoriskt intressanta och fysiskt tillgängliga. Med den i handen hoppas vi också snart på att kunna skapa miljöer som tar oss ända in på 1980-talet.

Det är fler som vill ha bagarens bullar. Foto: © Marie Andersson, Skansen.

Traditionerna lever

Skansen har i uppdrag att bidra till bevarandet av mångfalden i det svenska kulturarvet – seder, traditioner och hantverk – och det uppdraget känns allt viktigare. I en tid där vi blir alltmer globala är det viktigt att någon håller reda på våra gemensamma rötter. Skansen känns som hemma oavsett var i landet man bor eller har sitt ursprung. Skansen är inkluderande och alla är välkomna.

Vi firar traditioner som julmarknad och höstmarknad, som har rötter ända ner i medeltiden. Vi firar traditioner som uppstått på Skansen, som nationaldagen. Vi firar traditioner som Artur Haze-

lius lyfte upp och gav en form, som Lucia. I hans anda skapar vi också traditioner i dag. Ett bra exempel är våra drop in-bröllop. I samband med kronprinsessan Victorias och prins Daniels bröllop 2010 arrangerades ett sådant bröllop för alla som ville passa på att slå till samma år. Då kom 260 par och det blev ganska kaotiskt ett tag, men alla blev vigda och alla var glada och solen sken. Året därpå sattes tälten upp igen på Tingsvallen eftersom så många ville se en repris, och på den vägen är det. Andra lördagen i juni har blivit en kärlekens högtid på Skansen och till dags dato har nästan 3 000 par sagt ja till varandra på drop-in arrangemangen.

Skansen är unikt eftersom vi både förmedlar kunskapen om och innehållet i riterna och högtiderna, men också arrangerar dem i verkligheten. Här dansas det runt granar och midsommarstänger. Förvånade utländska turister tar del av detta exotiska firande. Att koppla firandet till mat är viktigt. På Skansen kan man få veta mer om – och ofta smaka på – mat från förr. Kolbullarna fräser i gjutjärnsstekpannorna över öppen eld på julmarknadsdagarna. Julborden dignar i husen och på restaurangerna. Det pickas ägg i Skånegården till påsk och det bakas tunnbröd i Bagarstugan.

Många traditioner har »mjuknat« med tiden. Vi skjuter av bössan för att skrämma de onda andarna på Oktorpsgården men det är inte så allvarligt menat längre. Häxorna har blivit söta barn och skärselden känns ganska avlägsen, men det är ändå viktigt att berätta om äldre tiders trosföreställningar för att förklara vår egen tid.

Samspelet med naturen

Skansen spelar en viktig roll också för att skapa förståelse för samspelet mellan människa, djur och natur. På Skansen har det alltid funnits djur – på Hazelius tid flera exotiska arter än vad vi har nu, då vi framför allt har fokus på nordiska djur, vilda och tama. I den alltmera urbana livsmiljön har kunskapen om människans samspel med djuren hamnat i skymundan. Många barn möter aldrig en ko eller en gris. Dagligen förmedlas här kunskapen om hönan och

Drop in-bröllop
på Skansen. Foto:
© Marie Andersson,
Skansen.

äggen, grisen och bacon och att mjölken inte görs bakom kyldisken där man handlar. Skolverksamheten är en viktig del i det naturbevarande uppdraget.

Vi får inte heller backa för de svåra diskussionerna och frågeställningarna. Här på Skansen berättar vi och sprider kunskap om vilda djur i Sverige, och det är inte alltid alldeles enkelt. Ett exempel är människans relation till vargen. I dag har många av oss inte längre en naturlig koppling till skogen och förutsättningarna utanför stadsgränsen. De som bor ute i landet har sin syn på rovdjur för att de själva, eller närstående, fått skador på och förluster av boskap på gårdarna. De som har kunskap om ekosystemet ser att det utar-
mas utan rovdjur i näringskedjan. Vad vi försöker göra är att, med respekt för dagens problem, berätta om hur det var förr och hur man levde med rovdjur i hopp om att det skapar bättre möjligheter till samtal om hur vi ska leva med rovdjur i framtiden.

Det kala berget

När Artur Hazelius etablerade Skansen var det nästan bara berg uppe på området. Det var en enorm arbetsinsats att forsla upp de mängder med jord som krävdes för att skapa en grön och prunkande park. Det skedde med skottkärra, häst och vagn, och många mantimmar. Det svors väl en del på vägen. Sigrid Millrath, som blev Arturs högra hand de första åren, berättar i sina memoarer om när hon gick på Skansen för första gången med sina föräldrar på hösten 1891. Det var dåligt upplyst ute på Djurgården i oktober och de fick gå på träplankor över leriga vägar. Väl uppe på området blev hon helt trollbunden. Doktor Hazelius hade skapat en sagolik värld och hon glömde aldrig det första intrycket.

Nu upplever vi en sorts renässans med ett stort intresse för odling och miljö. På det gröna Skansen kan man inspireras av odlingar från olika epoker. Här finns Örtagården, Skogaholms köksträdgård, en liten gårdstäppa hos boktryckaren, den ståtliga rosengården och mängder med gröna ytor och vrår där de vilda örterna får plats att gro. I norr finns samevistet, där det växer fjällbjörk och mossor.

För något år sedan kunde vi till och med skörda några hjortron där. I den södra delen av Skansen ligger Skånegården med sin lummiga have, där träd och växter från södra Sverige växer och där vi också har en fjärlsträdgård, ett litet växthus och surrande bikupor. Skansen är i sanning ett Sverige i miniatyr på 300 000 kvadratmeter.

Nöjen och förlustelser

Redan från starten var programverksamheten på Skansen betydande. Artur Hazelius förstod att nöjen, fester och underhållning lockade besökare och gav ytterligare en anledning till ett Skansen-besök. Han skapade fester, arrangerade konserter, drev serveringar och såg till att folk kunde förlusta sig, och han förstod att det var viktigt att locka med det lättillgängliga för att kunna få möjlighet att förmedla den folkbildande kunskap som han brann för.

Årligen arrangeras här drygt 2 000 program, från den minsta kasperteaterföreställningen till *Allsång på Skansen* – som fyller 81 i år. Allsången kan tyckas vara väl folklig i vissa kretsar men Hazelius förstod sig på underhållning och skulle ha uppskattat sorlet och stämningen framför scenen. Allsången har också ett folkbildande värde och presenterar en sångskatt i en programform som vänder sig till alla åldrar och som har en genrebredd som är närmast total. Duktiga musiker, tonsättare och artister erbjuder varje tisdag under sommaren ett program som kommit att bli en del av den svenska sommarens själ.

Djurgården är av tradition en plats för underhållning. Hit vallfärdade nöjeslystna stockholmare redan på 1700-talet. På nuvarande Solliden och Galejan låg redan ett tivoliområde när Skansen anlades. Här finns nu fortfarande en dansbana och det lilla tivolit, och på övre Solliden den klassiska restaurangen.

Dansen har varit och är en viktig del av programutbudet med allt från folkdans till modernare varianter. Fram till en bit in på 1980-talet var dansen en viktig inkomstkälla. Jitterbugg förbjöds på Skansen då den nådde Sverige 1944, inte av moraliska skäl utan för att man ansåg att den tog för stor plats på dansbanan. Däri-

Valborgsmässoeld på Skansen med Nordiska museet i bakgrunden.
Foto: KW Gullers, © Nordiska museet (NMA.OO42269).

Allsång på Skansen. Foto: © Marie Andersson, Skansen.

genom hämmades försäljningen av dansbiljetter. Skansen var i samma decennium föregångare vad gäller jazzen, trots att opinionen mot denna musikform var utbredd. Så här stod det i *Dagens Nyheter* 1941: »Skansen har tyvärr en baksida. I den enorma dansbaneanläggningen varifrån jazzens oljud stiger mot ryggåsstugor och fäbodvallar. Detta kan omöjligt vara förenligt med Hazelius tanke.» Men det var det! Artur Hazelius förstod att utnyttja det som var populärt. Skansen har alltid förenat det traditionella med det moderna.

Kreativiteten på programområdet omfattar också barnens utbud. Eftersom alla vuxna har haft allsång sen 1935 så insåg vi att barnen behöver en egen allsång. Den leds sedan 2007 av Ayla Kabaca och är nu ett klassiskt inslag på sommarsöndagarna på Sol-liden. Idén är densamma som med de vuxnas allsång. Man blandar barnvisor med moderna låtar, lektraditioner med nutida stjärnor, och visarvet lever vidare i en ny förpackning.

På Lill-Skansen finns en liten teaterscen och här spelas och sjungs det för både stora och små barn. Här har vi tankar på att göra en ordlös föreställning som alla besökande barn oavsett språkförståelse kan ta del av. Vi har många utländska besökare varje år och vi lever i en tid när många söker sig till Sverige för trygghet och en chans till ett nytt liv. Nu förbereder vi oss på att möta dem och förmedla bilden av Sverige på olika sätt.

Handens kunskap

Hantverket har alltid haft en given roll på Skansen. Det var en av hörnstenarna i Artur Hazelius strävan genom att han ville bevara den kunskap och de traditioner som han såg försvinna under 1800-talets andra halva. Här går vi strikt i hans fotspår och ambitionen är att upprätthålla kunskap för att kunna överföra den till framtiden. Vi ser flera hantverk som är på väg att försvinna på grund av generationsväxling och vi har problem med att hitta kun-niga hantverkare. Det blir på så sätt allt svårare att överföra hant-verket till nästa generation. Därför samarbetar vi med skolor och universitet som har hantverksutbildningar. Här kan elever få prak-tik och praktisk erfarenhet och vi kan hitta framtida hantverkare.

Skansen Hantverk & Slöjd är en mötesplats för alla som vill lära sig mer om byggnadsvård, traditionellt hantverk och slöjd. Genom kurser, hantverkskvällar, slöjdiskvällar och föreläsningar vill vi dela med oss av den stora kunskapsbank som Skansen utgör. Det har visat sig att det finns ett stort behov av, och intresse för, de här kurserna. Fönsterrenovering får vi ha ett antal tillfällen per termin. Under de senaste åren har vi också introducerat kurser med

Så går det till att stampa vadmal med fotkraft. Foto: © Marie Andersson, Skansen.

tema mat, och här har tunnbrödsbakande blivit väldigt efterfrågat. Eftersom det tar några dygn att få upp temperaturen i ugnen och det inte ryms mer än sex deltagare har det blivit ett exklusivt nöje för den matintresserade.

Många känner i dag att de skulle vilja ha de här baskunskaperna i hur man lever utan modern teknik, hur man bygger sitt hus och bakar sitt bröd. På Skansen finns alla förutsättningar för att visa att det gick alldeles utmärkt för 150 år sedan.

Skansens ekonomi - en berg- och dalbana genom historien

Skansens ekonomi har alltid varit ett bekymmer. Redan Artur Hazelius hade svårt att få ihop till sina utvecklingsplaner och löner. Brytningen med Nordiska museet 1964 motiverades också av ekonomiska orsaker. Att ansvara för 200 kulturhistoriska hus och ett hundratal andra byggnader, djurhåll, parker och trädgårdar samt avlöna 250 medarbetare med hjälp av entréintäkter och ett litet statsanslag är fortsatt en stor utmaning.

Skansen har visserligen varit framgångsrikt i arbetet med att hitta sponsorer och samarbetspartner inom organisations- och näringsliv. Därigenom har olika utvecklingsarbeten kunnat finansieras. Det stora problemet är underhållet av de kulturhistoriska miljöerna. Det gäller såväl byggnader som föremål och textilier, och det faktum att klimatet har förändrats under senare år har lett till att situationen blivit akut. Skansen lät redan på mitten av 1960-talet utföra en antikvarisk undersökning som konstaterade att de kulturhistoriska miljöerna behövde åtgärdas. Jag kan konstatera att oavsett huvudman så har Skansen varit underfinansierat under alltför många år.

Samarbete under 125 år

En av Skansens framgångsfaktorer är att vi prioriterar samarbeten med aktörer i omvärlden. Borgerskapets medlemmar, annars yrkesverksamma hantverkare utanför Skansen, bemannar flera av våra verkstäder i Stadskvarteren. Flera av våra populäraste attraktioner genomförs med hjälp av – eller uteslutande med – frivilligkrafter. Höstmarknaden arrangeras av Skansens byalag, koloniträdgårdar sköts av kolonister, Järnhandeln av järnhandlareföreningen, Konsumbutiken av Konsumentföreningen i Stockholm. Så har det varit sedan Artur Hazelius tid. Han lutade sig mot sponsorer och vänner, hade utmärkta relationer med de kungliga och lyckades få ihop medel att både driva och utveckla Skansen – egentligen mot alla odds. I sann Hazeliis anda har vi också månat om våra sponsorer och finansiärer. Vi kunde inte ha byggt ett nytt Lill-Skansen utan ett mycket generöst bidrag från Konsumentföreningen i Stockholm (KSF). Den fina 1700-talsmiljön Tottieska gården byggs nu om med medel från Brandkontoret, där en av grundarna var just Charles Tottie.

Samarbeten som dessa fortsätter även framöver. Vi kommer att bygga ett hus för att berätta om läget i Östersjön och vad vi kan göra för att rädda detta unika innanhav med stöd från stiftelsen Baltic 2020. Runt Östersjön bor ca 90 miljoner människor som alla har ett ansvar för att ett av världens mest förorenade hav ska må bättre och återfå sin ekologiska balans. Skansen blir en utmärkt plats för denna ambition. Med hjälp av vår lekfulla pedagogik kommer våra gäster att få en förståelse för att var och en kan »göra skillnad« och bidra till ett renare hav.

Skogens hus, som uppfördes i samarbete med Assi Domän 1989, vill jag att vi bygger om till en plats för föreläsningar, där vi kan samla grupper som av olika anledningar besöker Skansen. Detta hus skulle kunna bli en plats där till exempel universiteten kan presentera sina forskningsresultat och Skansen skulle få möjligheter att utveckla utbildningsverksamheten, gärna med skogen som ett tema för en del av kursverksamheten.

Malena Ernman vid Skansens traditionella nyårsfirande 2015. Foto: SVT.

Framtiden - hur blir det sen?

När jag blickar framåt ser jag positivt på Skansen. Det tidigare kala berget, nu så levande, är en angelägenhet som berör hela Sverige och däri ligger den starkaste garantin för att kommande generationer ska ta ansvar för både skötsel och utveckling.

Själv har jag haft förmånen att leda och vara en del av Skansens utveckling i tio år. En fråga jag ofta återkommer till är hur vi ska kunna bibehålla Skansens attraktionskraft och popularitet. Ett svar ligger i Skansens många olika verksamhetsgrenar som dagligen förevisas våra gäster av välutbildade och engagerade medarbetare, ett annat i att det bara finns ett Skansen. Inget annat besöksmål har den bredd och det djup som Skansen har i sin förmedling. Vilket är både en tillgång och en förbannelse! Ibland kan

jag vara avundsjuk på de besöksmål som bara har en huvudattraktion att prioritera – Skansen har ju så många! Att Skansen inte gör avkall på kvalitet och är uppmärksam in i minsta detalj är en självklarhet men också en tvingande nödvändighet, både gentemot våra gäster och kollegerna inom besöksnäringen.

Jag hoppas också att vi kan förverkliga vårt projekt »Moderna tider på Skansen«. I nuläget slutar historien på Skansen runt 1950. Det är en önskan från mig och kollegorna på Kulturhistoriska avdelningen att berättelsen ska komma närmare vår egen tid. Önskvärt vore att Skansens historiska tillbakablick började någonstans på 1980-talet. Vi ser att det är viktigt för besökarna att ha egna minnen till det som berättas. Många kommenterar järnhandlarbostadens kök med att »så där såg det ut hemma hos mormor« eller »på landet«. Med en sådan utgångspunkt blir inte historien lika abstrakt för den som inte varit med så länge.

Men framtiden då? Skansen är helt enkelt unikt i världen. Skansen är Skansen! Skansen har svårt att inrymmas under epitet som museum, nöjespark eller djurpark. Idén är lika vital och angelägen i dag som då. Artur Hazelius har all anledning att vara nöjd med sitt livsverk.

Foto: © Marie Andersson, Skansen.

